

Mihaly Szentmartoni

PROBLEMI SUVREMENE OBTELJI

U ovom predavanju želio bih se dotaknuti nekih problema obiteljskog života, koji se rjeđe spominju, iako su prisutni u gotovo svim obiteljima. Možda je upravo to razlog što se o njima malo govori: premda se zbog njih mnogo pati i nervira, čini nam se da spadaju na neizbježni tijek stvari. Osvrnut ćemo se na tri glavna izvora problema: na odlazak mladih od kuće, na rodbinske odnose i na unutarobiteljsku dinamiku s posebnim osvrtom na sukob generacija. Na kraju ću spomenuti poneku ideju s obzirom na prevenciju i terapiju.

Mladi i odlazak od kuće

Odvajanje mladih od roditelja temeljna je etapa na putu prema psihološkoj samostalnosti. Stoga je ono nužna pojava. Međutim, odvajanje mladih i njihov odlazak iz roditeljske kuće može biti različit. Neki mladi napuštaju obitelj na *vlastitu inicijativu*, prije nego su roditelji spremni na to. Može se to desiti npr. nakon sukoba zbog kasnog dolaženja kući. Drugi se odvajaju *postupno*, progresivno, pošto su prije toga stvorili solidnu osnovicu za život drugdje. Ima i takvih koji kao da ne osjećaju potrebu za odlaskom nego nastave živjeti unutar obitelji kao već odrasli članovi te zajednice. Kakav god bio način napuštanja kuće, ono je uvijek izvor napetosti i nesporazuma. Sukobljavaju se različite, suprotne potrebe: infantilni osjećaj ovisnosti nasuprot želji da se nađe autonomni identitet; želja roditelja da zaštite dijete, premda znaju da ih moraju pustiti da krenu svojim putem. Problem se komplicira time što za mlade i psihološki i materijalno postaje sve teže napustiti obitelj.'

Prema nekim podacima iz 1969., u Americi je broj mladih između 20. i 29. godine koji žive s roditeljima porastao 25*/o. Mislim da se isto kretanje osjeća i u nas. Jedan od razloga sigurno je *ekonomski*: teško je

' D. GOLEMAN, *Andarsene da casa: c'è un momento giusto per farlo?* *Psicologia contemporanea*, 1981, No 8, str. 19 i dalje.

naći zaposlenje. Drugi Je razlog, kasnija ženidba. Ona je oduvijek značila ritualno napuštanje kuće i obitelji. Nesposobnost napuštanja kuće ima katkad težih posljedica za mlade. Navodim slučaj iz Savjetovaništa: djevojka, 22 godine, studentica u Zagrebu, ali ekonomski i psihološki gotovo potpuno ovisna o majci. Ona joj sugerira što će obući, osobito kod kuće, kakva muža ima tražiti, itd. Djevojka se sve više osjeća nedoraslom – nesposobnom za samostalan život. Ne radi se, dakle, samo o fizičkom odlasku, nego o psihičkom. Prema psihijatru Fredricku Coonsu, ovaj je problem češći u prvorođenaca i najmlađeg djeteta negoli u ostale djece, i to zbog jače sklonosti roditelja da ih vežu za sebe. Isto tako djevojke imaju više teškoća nego mladići.

Svrha je odlaska *prekid s djetinjstvom*. Anna Freud Iznijela je tvrdnju da zadovoljavajući prijelaz iz djetinjstva u odraslost pretpostavlja prekid s djetinjstvom, tj. odbacivanje onog identiteta (slike o sebi) što su ga nametnuli roditelji. To se očituje u mladenačkom buntu. Pod tim vidikom, vanjske teškoće u vezi s odlaskom manje su važne od unutrašnjih. Jer naizgled neovisna djevojka, koja ipak dvaput tjedno telefonira kući iz grada gdje studira i financijski ovisi o roditeljima koji se zbog toga prilično upleću u njezin život, može biti manje autonomna (samostalna) od druge koja živi s roditeljima, ali se sama uzdržava i živi vlastitim stilom života.

Potrebno je spomenuti da raskid s obitelji ne znači problem samo za mlade nego i za *roditelje*. Po sebi djetetov odlazak (osamostaljenje) za roditelje je pozitivan događaj. Sav odgoj išao je upravo za tim da djeca postanu samostalna, odrasle osobe. AH nije to uvijek slučaj, osobito ako je odlazak izazvao konflikt. David Levi, Helm Stierlin i Robert Savard opisali su profil 30 obitelji s poremećenim (problematičnim) adolescentom. Gotovo u svim slučajevima pronašli su povezanost s krizom u *očevu* životu. Upravo u času kad se adolescent suočavao s potrebom odvajanja od obitelji i izgradnje novog, neovisnog identiteta, otac je imao problema u vezi s vlastitim Identitetom i osmišljenjem svojega života. Sinovi izbori profesije i ljubav podsjećaju ga na vlastite (promašene) izbore na tim područjima. Roditelj s visokim osjećajem vrijednosti može dopustiti svojem djetetu da traži vlastite putove i usmjerenje; roditelj s problemima u vezi s vlastitim identitetom djetetova odvajanja i osamostaljivanje doživljava kao prijetnju, pa reagira ili kritikom ili potpunom nezainteresiranošću.

Majke također prolaze kroz krizu. Perspektiva »praznog gnijezda« suočava ih s gubitkom majčinske funkcije (koja im je dosad bila gotovo središnja funkcija!) i postaju ovisnije o mužu s obzirom na svoj identitet. Drugim riječima: moraju se ponovno vratiti ulozi supruge. Stoga se majka obično jače nego otac, odupire osamostaljenju djece.

Vrlo često rješenje ovog žalosnog stanja jest adolescentov *napraštiti odlazak*. A oni koji ostaju kod kuće, u stalnom su sukobu, osobito s maj-

kom. Takav adolescent, kad se već i osamostali, može ostati afektivno vezan uz majku.

Kao najčešći znakovi *promašenog osamostaljivanja*, tj. nemogućnosti da se adolescent izdvoji iz obiteljskog sustava, navode se droga, antisocijalno ponašanje, apatija i psihičke smetnje. J. Haley smatra ih funkcionalnim poremećajima u smislu potrebe da se obitelj poštedi žrtvovanjem vlastita rasta. Npr. ovakav promašaj adolescenta često služi tome da se roditelji ne moraju suočiti s vlastitim bračnim problemom koji bi vjerojatno doveo do rastave. Kad bi adolescent otišao od kuće, roditelji bi ostali sami sa svojim problemom; ako ostane, mogu ga odgoditi. Međutim, cijena obiteljske stabilnosti u ovom je slučaju teška prepreka adolescentovu emotivnom razvoju. Njegova fizička prisutnost pri tome nije nuždan uvjet za ovakvu situaciju. Ako sin ili kćerka postaju pacijent psihijatrijske klinike, ako postane lualica-beskućnik, pa čak ako stupi u samostan, a roditelji to smatraju devijantnim ponašanjem, ti »promašaji« i dalje će držati obitelj na okupu: ujedinjuje ih zajednička obrana od takva ponašanja sina ili kćerke.

Zajednički nazivnik spomenutih slučajeva jest adolescentovo odbijanje da postigne osobni uspjeh. Uspjeh se može odnositi na školu ili na posao ili na zadovoljavajuće i stabilne veze izvan obitelji (»ne može naći djevojku!«). Ovamo spadaju i osobe koje nikad ne uspiju diplomirati, gube jedan posao za drugim, traže posao ispod svojih sposobnosti, itd. U svim tim slučajevima obitelj situaciju definira kao neuspjeh.

Na pitanje zašto adolescentov odlazak od kuće mora značiti toliki problem i obiteljsku krizu, poznati psihijatar J. Haley ovako je odgovorio: »Naša kultura ne pruža nikakvo formalno sredstvo koje bi olakšalo prijelaz. Mnoga primitivnija društva imaju posebni ceremonijal za trenutak odlaska. To su ceremonija inicijacije, gdje mladi čovjek mora proći određene kušnje. Od tog trenutka dalje roditelji moraju drukčije postupati s njima.« Mi nemamo takvih ceremonija, osim možda stjecanje diplome. Nadalje, ne postoje norme ni s obzirom na odvajanja. U Evropi se obično smatra da 18-godišnji sin još neće otići da živi sam, niti se oženiti. Naime, nema za to uvjeta.

Ipak treba reći da nema ništa neobičnog ni u tome ako sin ili kćerka odluče ostati s roditeljima i kad odrastu. Ako su te osobe zadovoljne, rade i zarađuju za svoj život, stvar je u redu. Slučaj postaje zabrinjavajući ako sin ili kćerka ostaju kod kuće pa su zbog toga stalno nezadovoljni, nedorasli, neuspješni, tako da se roditelji moraju brinuti za njih.

Otići od kuće ne znači uvijek i nužno stalno ostati daleko. Ako se netko ne može snaći, vraća se u obitelj. Tipičan je slučaj djevojke koja se udaje jer kod kuće ima problema s roditeljima. Jedina podloga braka jest njezina želja da iziđe iz kuće. Odlazi, rodi dijete, brak se raspada. Ona se vraća kući jer nema kamo ići. Već citirani Haley dodaje obeshrabrujuću slutnju: »Imam dojam da osobe često nastave živjeti u lošem braku

samo zato da se ne moraju vratiti kući kao promašeni ljudi.« Prema njegovu mišljenju, jedna od glavnih funkcija prvih godina braka trebalo bi da bude pomoć osobi da se odvoji od svoje obitelji. Ako ženini roditelji postaju previše nametljivi, muž mora biti u stanju reći: »Ne, bolje je ne ići k njima svake nedjelje!« I obratno. A žena se može ispričati svojoj majci: »Ja bih rado došla, ali muž nije baš oduševljen time.« Muž i žena mogu si pomoći da uzajamno čuvaju jedan drugoga od nasrtljivih roditelja i da tako postanu samostalna jedinica. Tako stižemo do drugog problema obiteljskog života — do problema rodbine.

Rodbinski odnosi

Imati rođake neizbježni je dio obiteljskoga života. Doduše, čovjek se ne mora oženiti da bi imao rođake. Ali ulaskom u brak stječu se novi rođaci na koje se tek treba priučiti. A odnos prema novim rođacima u biti je test odnosa između muža i žene.¹

Problem rodbinskih odnosa, odnosno kvaliteta tih odnosa ovisi o različitim činiteljima i uvjetima. Oni ovise npr. o čestoti kontakata. Ti kontakti mogu biti redoviti, periodični i rijetki. Redoviti su nedjeljni ručkovi. Periodični manje ovise o bliskosti, a događaju se o blagdanima i drugim obiteljskim događajima. Rijetkima se smatraju susreti na Božić i Uskrs s izmjenom darova i dobrih želja.

Na odnos prema rođacima utječe i dužina »ofiranja«, tj. poznanstva prije braka. Prekratko poznavanje prije braka nerijetko ima negativne učinke na rodbinske odnose. Nešto bitno u tim odnosima obično se mijenja rođenjem prvog djeteta. Ako su rođaci i imali negativan stav prema braku, djetetovim dolaskom prihvaćaju stanje stvari: dijete na neki način služi kao jamstvo da je brak ipak uspješan.

Prve godine braka donose više problema s rođacima. Prema jednoj procjeni, žene imaju oko šest puta više problema s muževom rodbinom nego obratno (Duvall, 1971). Ipak, normalan odnos na početku braka obično je podrška i ohrabrenje. Roditelji relativno rijetko izravno sabotiraju novi brak djece, a većina rođaka pomaže mladence financijski ili kao jamci za kredit ili na koji drugi način. Ipak, dva su područja kritična u prvim godinama braka. Prvi se problem javlja neposredno nakon vjenčanja, a odnosi se na »jednako vrijeme« koje će muž i žena provesti kod roditelja jednog odnosno drugog. Česti je Izvor konflikta u tome, kome će otići za Božić ili Uskrs. Rođenje prvog djeteta redovito razrješava i taj problem: ostaju kod kuće. Drugi se problem javlja u vezi s odgojem djeteta. Nema dvije obitelji, čak ni dvije osobe, koje bi se potpuno slagale »

¹ L. J. BISCHOF, *Adult Psychology*. Harper & Row, London 1976, str. 282 "i
dalje.

svim odgojnim pitanjima. Stoga nije nikakvo čudo da će se brak razilaziti što se tiče unukova odgoja. Obično je ženina majka ta koja će doći da joj bude od pomoći neposredno nakon poroda. Rjeđe će to činiti muževa majka. Djedovi obično nemaju takvih problema, ne miješaju se u odgoj unuka. Možda otuda zanimljiva pojava da će bake rjeđe govoriti o »našem« unuku nego će uvijek reći u jednini: »moj« unuk.

Kako brak napreduje, s godinama slabe problemi u vezi s rodbinom. Svaka obitelj gradi vlastiti stil života, ima širi krug prijatelja, pa rodbinski posjeti postaju rjeđi. S nastupom starosti rodbinske veze još više slabe. Nostalgija postaje značajka susreta: sjećanja na prošlost, sve manje miješanje u nutarnji život obitelji. A smrt pomalo ali neumoljivo umanjuje broj rođaka. Do novih trzavica obično dolazi u vezi s nasljedstvom. Čak i sentimentalni predmeti bez vrijednosti (fotografije, dijelovi namještaja, slike i si.) mogu biti izvor neprijateljstva.

Bake i djedovi zaslužuju poseban tretman. Za njih ovo novo stanje — biti djed i baka — znači »drugu šansu«: nepostojanje izravne odgovornosti, svagdanjih briga i svađa oko djetetova odgoja izaziva čudesne promjene u stavovima. Mnoge bake i djedovi koji su svoju djecu odgajali strogo i konzervativno, odjednom postaju vrlo relaksirani i tolerantni prema unukovim nepodopštinama.

Tradicionalno shvaćanje u bakama i djedovima gleda dobrodušne, sjede anđele s beskrajnom strpljivošću i mogućnošću da budu korišteni i iskorišteni. Ipak, danas se nešto od te slike postupno mijenja. Bake i djedovi sve su manje skloni tome da budu besplatni čuvari djece. Čini se da moderne bake više vole kratke posjete, a onda dalje žive vlastitim neovisnim životom.

Hader (1965.) ustanovio je da stari roditelji ipak imaju umirujući učinak u životu svoje djece i unuka. Njihova prisutnost može služiti kao određeni korektor ili sudačka instancija pri donošenju odluke. Neovisno o dobi neke odrasle osobe, dokle god njezini roditelji žive. Ima nekoga starijeg s više iskustva koji je može upozoriti ako napravi gluposti, bez obzira na to prihvaća li taj savjet ili ne.

Hoće li uloga bake ili djeda biti ugodna ili neće, ovisi o mnogo okolnosti, među ostalim, i o tome je li bračni drug živ ili nije. Biti »jedina« baka ili »jedini« djed prilično mijenja situaciju. To, dalje, ovisi i o financijskom stanju. Ako je ono dobro, mogu uživati u kupovanju darova unucima ili pak u tome da im priušte putovanja.

Autori se uglavnom slažu da se višegeneracijske obitelji drže skupa prvotno putem ženske veze. Ženski članovi obitelji više su zainteresirani za obiteljsko jedinstvo nego muški. Majke bolje pamte rođendane, imendane, godišnjice. One organiziraju posjete i susrete.

Od posebnog je interesa *dvostruka uloga* odraslog člana višegeneracijske obitelji. To je ujedno i izvor mnogih konflikata i nesporazuma. Takva odrasla osoba mora istodobno biti dijete svojih roditelja i roditelj

svojoj djeci. To su dvije uloge koje se u praksi teško spajaju. Što su djeca manja-, to veći zahtjev stavljaju na svoje roditelje, ali je i veća prisutnost još ne previše starih djedova i baka. Kako djeca rastu, tako se uloge mijenjaju. Djeca postaju sve samostalnija, djed i baka sve stariji. Promjene su jedva vidljive, ali su stvarne. Jedan od najjasnijih pokazatelja jest način donošenja odluka. Starost donosi nepovratnost. Odrastao mora donositi sve više odluka i mjesto svojih starih roditelja. To više vrijedi za žene nego za muškarce. Majke će se u donošenju odluka više oslanjati na svoje kćeri nego očevi na sinove.

Danas se sve više govori o jednoj novoj pojavi: zaposleni djedovi i bake. Nema statističkih podataka o toj pojavi, ali jedno je sigurno: nostalgичna slika o baki koja tiho sjedi i štrika pomalo iščezava. Današnje bake, imamo dojam, nekako su mlade, školovanije, imaju svoj prihod (mirovinu) i prijatelje izvan kuće. A upravo te okolnosti mogu biti izvor problema, jer je jasno da se takve bake i djedovi neće olako povući u »svoj kutak«, nego i te kako žele da se osjeti njihova prisutnost u obiteljskoj dinamici. Problem je težji, kako mi se čini iz prakse, kad se radi o muževoj majci, koja, s jedne strane, ne može prihvatiti snahu, a s druge strane sin je afektivno još ovisan o njoj. Ovakva situacija može dovesti do prave katastrofe u bračnoj zajednici, čak do rastave.

Slučaj iz Savjetovališta: Dolazi otac zbog kćeri (18 god.) koja slabo uči i nezainteresirana je u školi. Sin (15 god.) ponavlja razred. Situacija u kući: baka, koja živi u konfliktu sa snahom (dvije dominirajuće ženske figure) i pomirljiv otac (koji djeluje kao slabić). Djeca su nosioci simptoma, a svi se tuže upravo na bakino miješanje u njihov obiteljski život.

Ovaj nas slučaj uvodi u treće područje mogućih problema: unutarobiteljska (intrafamilijarna) dinamika.

Unutarobiteljska (intrafamilijarna) dinamika

Obiteljski je život mreža običaja, prilagodbi (kompromisa), čuvstvenih odnosa, napetosti i apatije, od kojih svako raste ili se smanjuje kako koji član obitelji stari. Unutar svake obitelji možemo pronaći čitavi spektar ljudskog ponašanja. Pokušat ćemo istaknuti neke najvažnije momente intrafamilijarne dinamike pod vidikom mogućih žarišta konflikta.

Na prvom mjestu treba spomenuti *sukob (jaz) između generacija*. Uvijek je bilo i bit će generacijskog problema: nemogućnost da se razgovara, gledanje na iste pojave s različitih gledišta, neosjetljivost za osjećaje drugih, kritiziranje ponašanja i vjerovanja drugoga. Tradicionalno, jaz između generacija znači emocionalnu (čuvstvenu) udaljenost između roditelja i djece. Ali nije to jedini oblik. A. Adler misli da se prvorodnaci i posljednje dijete u jednoj obitelji mogu smatrati dvjema različitim generacijama.

Najčešće teme koje izazivaju raskorak među generacijama jesu politika, vlast, seksualno ponašanje i religija. Prema jednom istraživanju (Lerner i dr., 1971), adolescenti (prosječna dob 16 god.) i odrasli (prosječna dob 44 god.) u 90% slučajeva razlikuju se s obzirom na te teme. Konflikt između generacija događa se uglavnom zbog sadašnjih, aktualnih tema, a u manje s obzirom na tumačenje prošlosti.¹

Generacijski problem uvelike je problem *komunikacija*. Komunicirati znači biti shvaćen i slušati odgovor. Počinje prvim djetetovim plačem i majčinim odgovorom na taj plač. No ono što neki roditelji ne mogu ili ne žele shvatiti jest to da, kako djeca rastu, komunikacija postaje sve jednakopravnija. I roditelji moraju učiti od djece. Prije se uglavnom govorilo o utjecaju roditelja na djecu; danas se sve više govori i o utjecaju djece na roditelje.

Utjecaj roditelja na djecu. Odnos između roditelja i djece kompleksni je krug recipročnih odnosa koji su istodobno stabilni i nestabilni, pozitivni i destruktivni, dugoročni i kratkoročni. Roditelji različito utječu na život djece: čuvaju ih, hrane, pribavljaju odjeću, pružaju zaštitu, vrednuju ponašanje, sude u sukobima s braćom, modeli su za nasljedovanje, formiranje ličnosti, uče djecu odgovarajućoj seksualnoj ulozi. Mnogi su se preplašili kad su majke počele raditi: sve će te odgojne funkcije otpasti, djeca će rasti »divlje«. Međutim, longitudinalna istraživanja i proučavanja pokazala su da se djeca zaposlenih majki ipak ne razvijaju drukčije od djece majki koje su kod kuće. Sama okolnost da je majka odsutna veći dio vremena zbog posla nije dovoljna da protumači eventualno neprilagođenje djetetova ponašanja. Bitno za ovaj problem jest to da dijete shvati zašto majka radi.

Utjecaj djece na roditelje. Dijete u velikoj mjeri utječe na život i ponašanje roditelja. Navest ćemo samo neke najčešće utjecaje. Roditelji često mijenjaju životni stil nakon djetetova rođenja. Mijenjaju se i njihovi stavovi i shvaćanja o odgoju kad se konkretno dijete pojavi. Mijenja se i odnos između muža i žene: može biti pozitivan u smislu međusobna pomažanja, ali može izazvati suparništvo, ili ići čak do razilaženja s obzirom na pravila ponašanja i djetetova prava. Rekreacija i vrijeme za razonodu postaju ovisni o djetetu i obično se reduciraju. Djetetova prisutnost može, dalje, zahtijevati radikalne promjene u dnevnim običajima, prilagodbu vremena i frekvencije seksualnog života, teške žrtve za osiguranje vlastitih odjevnih predmeta, katkad zahtijeva prekovremeni rad da bi se pribavio dodatni novac itd.

Spomenuli smo pojam obiteljske prilagodbe. Pri tome se misli na normalno i dobro funkcioniranje jedne obitelji. S tim u vezi ima nekih zanimljivih podataka. Ako se otac i majka slažu u tome kako treba da izgleda

¹ Usp. L. J. BISCHOF, *nav. dj.* str. 296.

svojoj djeci. To su dvije uloge koje se u praksi teško spajaju. Što su djeca manja, to veći zahtjev stavljaju na svoje roditelje, ali je i veća prisutnost još ne previše starih djedova i baka. Kako djeca rastu, tako se uloge mijenjaju. Djeca postaju sve samostalnija, djed i baka sve stariji. Promjene su jedva vidljive, ali su stvarne. Jedan od najjasnijih pokazatelja jest način donošenja odluka. Starost donosi nepovratnost. Odrastao mora donositi sve više odluka i mjesto svojih starih roditelja. To više vrijedi za žene nego za muškarce. Majke će se u donošenju odluka više oslanjati na svoje kćeri nego očevi na sinove.

Danas se sve više govori o jednoj novoj pojavi: zaposleni djedovi i bake. Nema statističkih podataka o toj pojavi, ali jedno je sigurno: nostalgичna slika o baki koja tiho sjedi i štrika pomalo iščezava. Današnje bake, imamo dojam, nekako su mlade, školovanije, imaju svoj prihod (mirovinu) i prijatelje izvan kuće. A upravo te okolnosti mogu biti izvor problema, jer je jasno da se takve bake i djedovi neće olako povući u »svoj kutak«, nego i te kako žele da se osjeti njihova prisutnost u obiteljskoj dinamici. Problem je težji, kako mi se čini iz prakse, kad se radi o muževoj majci, koja, s jedne strane, ne može prihvatiti snahu, a s druge strane sin je afektivno još ovisan o njoj. Ovakva situacija može dovesti do prave katastrofe u bračnoj zajednici, čak do rastave.

Slučaj iz Savjetovališta: Dolazi otac zbog kćeri (18 god.) koja slabo uči i nezainteresirana je u školi. Sin (15 god.) ponavlja razred. Situacija u kući: baka, koja živi u konfliktu sa snahom (dvije domnirajuće ženske figure) i pomirljiv otac (koji djeluje kao slabić). Djeca su nosioci simptoma, a svi se tuže upravo na bakino miješanje u njihov obiteljski život.

Ovaj nas slučaj uvodi u treće područje mogućih problema: unutarobiteljska (Intrafamilljarna) dinamika.

Unitarohiteljska (intrafamilljarna) dinamika

Obiteljski je život mreža običaja, prilagodbi (kompromisa), čuvstvenih odnosa, napetosti i apatije, od kojih svako raste ili se smanjuje kako koji član obitelji stari. Unutar svake obitelji možemo pronaći čitavi spektar ljudskog ponašanja. Pokušat ćemo istaknuti neke najvažnije momente intrafamilljarne dinamike pod vidikom mogućih žarišta konflikta.

Na prvom mjestu treba spomenuti *sukob (jaz) između generacija*. Uvijek je bilo i bit će generacijskog problema: nemogućnost da se razgovara, gledanje na iste pojave s različitih gledišta, neosjetljivost za osjećaje drugih, kritiziranje ponašanja i vjerovanja drugoga. Tradicionalno, jaz između generacija znači emocionalnu (čuvstvenu) udaljenost između roditelja i djece. Ali nije to jedini oblik. A. Adler misli da se prvorodnaci i posljednje dijete u jednoj obitelji mogu smatrati dvjema različitim generacijama.

Najčešće teme koje izazivaju raskorak među generacijama jesu politika, vlast, seksualno ponašanje i religija. Prema jednom istraživanju (Lerner i dr., 1971), adolescenti (prosječna dob 16 god.) i odrasli (prosječna dob 44 god.) u 90% slučajeva razlikuju se s obzirom na te teme. Konflikt između generacija događa se uglavnom zbog sadašnjih, aktualnih tema, a u manje s obzirom na tumačenje prošlosti.'

Generacijski problem uvelike je problem *komunikacija*. Komunicirati znači biti shvaćen i slušati odgovor. Počinje prvim djetetovim placem i majčinim odgovorom na taj plač. No ono što neki roditelji ne mogu ili ne žele shvatiti jest to da, kako djeca rastu, komunikacija postaje sve Jednakopravnija. I roditelji moraju učiti od djece. Prije se uglavnom govorilo o utjecaju roditelja na djecu; danas se sve više govori i o utjecaju djece na roditelje.

Utjecaj roditelja na djecu. Odnos između roditelja i djece kompleksni je krug recipročnih odnosa koji su istodobno stabilni i nestabilni, pozitivni i destruktivni, dugoročni i kratkoročni. Roditelji različito utječu na život djece: čuvaju ih, hrane, pribavljaju odjeću, pružaju zaštitu, vrednuju ponašanje, sude u sukobima s braćom, modeli su za nasljedovanje, formiranje ličnosti, uče djecu odgovarajućoj seksualnoj ulozi. Mnogi su se preplašili kad su majke počele raditi: sve će te odgojne funkcije otpasti, djeca će rasti »divlje«. Međutim, longitudinalna istraživanja i praćenja pokazala su da se djeca zaposlenih majki ipak ne razvijaju drukčije od djece majki koje su kod kuće. Sama okolnost da je majka odsutna veći dio vremena zbog posla nije dovoljna da protumači eventualno neprilagođenje djetetova ponašanja. Bitno za ovaj problem jest to da dijete shvati zašto majka radi.

Utjecaj djece na roditelje. Dijete u velikoj mjeri utječe na život i ponašanje roditelja. Navest ćemo samo neke najčešće utjecaje. Roditelji često mijenjaju životni stil nakon djetetova rođenja. Mijenjaju se i njihovi stavovi i shvaćanja o odgoju kad se konkretno dijete pojavi. Mijenja se i odnos između muža i žene: može biti pozitivan u smislu međusobna pomažanja, ali može izazvati suparništvo, ili ići čak do razilaženja s obzirom na pravila ponašanja i djetetova prava. Rekreacija i vrijeme za razonodu postaju ovisni o djetetu i obično se reduciraju. Djetetova prisutnost može, dalje, zahtijevati radikalne promjene u dnevnim običajima, prilagodbu vremena i frekvencije seksualnog života, teške žrtve za osiguranje vlastitih odjevnih predmeta, katkad zahtijeva prekovremeni rad da bi se pribavio dodatni novac itd.

Spomenuli smo pojam obiteljske prilagodbe. Pri tome se misli na normalno i dobro funkcioniranje jedne obitelji. S tim u vezi ima nekih zanimljivih podataka. Ako se otac i majka slažu u tome kako treba da izgleda

' Usp. L. J. BISCHOF, *nav. dj.* str. 296.

njihova (idealna) obitelj, ona će obično biti dobro prilagođena. Dobru prilagodbu možemo očekivati i onda kada se njihovo mišljenje o Idealnoj obitelji ne poklapa sa stvarnom, ali se međusobno slažu. Do poremećaja dolazi ako se roditelji međusobno ne slažu s obzirom na idealni oblik svoje obitelji.

Kad dvoje ljudi osnuje obitelj, svaka osoba donosi svoj program ideja. Sad se moraju dalje razvijati *zajedničke ideje* koje su obično kompromis. Do teškoća dolazi kad svaki partner strogo drži ideje koje je prisvojio u obitelji iz koje potječe. Dijete koje živi i raste u ovakvom dvostrukom programu ideja, u trajnom je konfliktu. Ako se proistovjeti s majčinih programom, sukobljava se s ocem. Ako preuzme očeve pojmove i njegov sustav, sukobljava se s majkom.* Dakle, koji god sustav ideja preuzme, nalazi se u konfliktu i stvara se osjećaj krivnje zbog nepravde nanesene drugom roditelju. Možda je to jedan od razloga zašto danas ima toliko bezvoljne, apatične djece: to su zapravo depresivna djeca.

Smatram korisnim osvrnuti se ovdje na neke najčešće sustave ideja, odnosno predrasude koje su prisutne u pojedinčevu životu, ali, naravno i u njegovu pristupu drugima.^ (1) Da budem sretan, potrebno je da u svakom pothvatu uspijem. (2) Da budem sretan, potrebno je da me uvijek svi ljudi vole. (3) Divno je biti popularan, glasovit i bogat; a strašno je biti nepopularan i osrednji. (4) Ako pogriješim, znači da sam nesposoban. (5) Moja vrijednost kao osobe ovisi o tome što drugim misle o meni. (6) Ako se netko ne slaže sa mnom, znači da me ne voli. Srodna su ovim pravilima druga koja K. Horney naziva »tiranija moranja«. Najčešća su: (1) Ja moram biti potpuno velikodušan, obazriv, hrabar, nesebičan. (2) Moram biti savršeni roditelj, prijatelj, student, učenik. (3) Nikad se ne smijem osjećati povrijeđen; uvijek moram biti sretan i veseo. (4) Uvijek moram biti spontan. (5) Uvijek moram biti uspješan.

Htio bih spomenuti još jedan izvor mnogih napetosti u obiteljskom životu: *planiranje u obitelji*. Možemo razlikovati dvije vrste planiranja: dnevno i dugoročno. Dnevno planiranje odnosi se na vrijeme ustajanja, obroka, lijevanja, školskih aktivnosti djece, upotrebu automobila, kupnju itd. Obiteljski je život koordinirani sustav običaja tako da i najlabilnija obitelj mora planirati svoje aktivnosti. Periodično planiranje može biti sezonsko (rođendan, ljetovanje) i epizodično (sa svrhom da se riješi neki budući problem, npr. kupnja ili prodaja automobila iU kuće, upis djece u školu, štednja i potrošnja obiteljskog budžeta). Ovamo spada i planiranje djece. Dnevno planiranje obično je zadatak žene odnosno majke. Žena nikad nije »samo domaćica i majka« nego je uvijek organizator obiteljskog života.

* N. PESECHKIAN, *Positive Familientherapie*, Fischer, Frankfurt 1980, str. 217.

^ A. T. BECK, *Cognitive Therapy and the Emotional Disorders*, IUP, New York 1976, str. 255–257.

Potrebno je reći nelvoliko riječi i o planiranju budžeta. Problem se javlja u obiteljima sa srednjim prihodom: imaju dovoljan prihod da mogu planirati, ali nemaju dosta da bi mogli ispuniti želju svakoga člana. Duvall (1971.) predlaže pet uobičajenih sistema kako obitelji barataju novcem: (1) milostinjar: jedan član obitelji izdaje novac prema potrebi; (2) blagajnik: jedan član obitelji odgovoran je za budžet, ali ne daje po potrebi nego svakome daje određenu svotu koju ovaj troši prema želji i potrebi; (3) podijeljeno: za veće izdatke odgovoran je muž, a za dnevnu nabavku žena; (4) zajedno: račune plaća bilo koji partner, ovisno o situaciji; (5) budžet: izdaci se unaprijed planiraju; ostatak ide u zajedničku kasu koja se troši samo prema dogovoru.

Već ovaj letimičan pregled mogućih pristupa zajedničkom novcu daje naslutiti da to područje nije uvijek bez problema. U mnogim obiteljima upravo je to trajni izvor konflikata i nezadovoljstava.

Prevenција i terapija

Što se može učiniti da bi se izbjegli nepotrebni konflikti u obiteljskom sustavu? Iransko-njemački liječnik Nossrat Peseschkian, utemeljitelj tzv. pozitivne obiteljske terapije, na ovo pitanje odgovara jednom izrekom istočnjačke mudrosti: »Slušaj, stablo, da si na vrijeme promijenilo mjesto, ne bi trebalo podnijeti ni okrutnost sjekire, ni oštrinu pile!« Jedna od tipičnih oznaka duševnih, psihosomatskih i psihosocijalnih poremećaja jest jednostranost ideja i uporno prijanjanje uz njih. Vlastite se ideje grčevito brane, jer svako odstupanje od njih znači opasnost za identitet. To osobito vrijedi kad su ugroženi pojmovi koji stoje u pozadini shvaćanja obiteljske ravnoteže. U tom slučaju pokaže se nesposobnost prilagođivanja, tj. odstupanja od ideje. Tipičan je slučaj kad roditelji prisiljavaju svu svoju djecu da idu na fakultet, ili u glazbenu školu, jer ne mogu podnositi ideju da im dijete bude »običan« radnik, dok su oni intelektualci. Odstupanje od svojih ideja dozive kao opasnost za obiteljsku ravnotežu.®

Nesposobnost prilagodbe, odnosno odstupanja od vlastitog sustava dr. Peseschkian ilustrira podatkom iz psihologije životinja. Kažu da mačkice, ako im je za vrijeme prvih tjedana života dopušteno gledati samo vodoravne ili samo okomite crte, postaju »slijepe« za drugu mogućnost. Tako »vodoravne« mačke potpuno izgube orijentaciju u svijetu s okomitim crtama, i obratno. Ovaj eksperiment može se usporediti sa situacijom čovjeka koji je odrastao s određenim kalupom ideja i pojmova. Tko se u svojoj obitelji naučio ponašati po jednom modelu uljudnosti, teško se snalazi u svijetu drukčijih običaja.

Terapijski proces ide za tim da rasklima ove krute sustave ideja i pojmova i da pokaže druge mogućnosti. A tehnika se sastoji u »promjeni po-

• N. PESECHKIAN, *nav. dj.*, str. 182–184.

ložaja« (stajališta), što se postiže rasvjetljenjem ideja. Radi se, dakle, o nekoj vrsti spoznajne terapije. To znači da se nastoji shvatiti *relativnost* pojmova, ideja, vrijednosnih sudova, i da suprotan pojam ne znači nužno opasnost nego proširivanje vlastita horizonta. To omogućuje redefiniciju situacije i pronalaženje alternativnih rješenja. Nije svrha terapeuta da autoritativno razbija krute pojmove i da ponudi jednako tako krute mogućnosti, nego da pomogne osobi spoznati koja je ideja vodi, kamo je vodi i kakva mitologija stoji u pozadini. Naravno, odstupanje od prijašnjih uvjerenja i čvrstih običaja može dovesti do zamršaja čak i vlastita identiteta. Stoga se to ne radi naglo nego postupno. Autor i opet preporučuje jednu istočnjačku mudrost: Stare običaje ne valja jednostavno izbaciti kroz prozor, nego ih treba, poput dragoga gosta, ispratiti do vrata. Mudrost je to koja ne vrijedi samo za Istok nego i za Zapad, i ne samo za obiteljski život nego za svako područje ljudskog života: ne valja grčevito prijanjati ni za što što nije Apsolutno, jer će nas pregaziti promjena vremena neumoljivošću novih ideja i novih oblika. Ne možmo se oteti dojmu da se i ovdje ostvaruje biblijska poruka o idolima: sve što nije Bog, a čovjek ga apsolutizira. spada u svijet idola. A idoli čine nesretnim — to vrijedi i za obiteljski život.